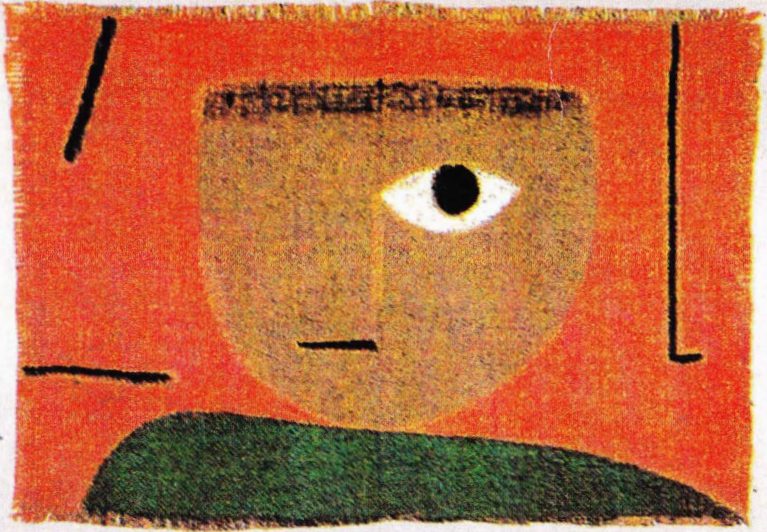

İŞKENCE SONRASI YAŞAM

Serol Teber

Sorun Yayınları

Serol Teber

İŞKENCE SONRASI YAŞAM

Sorun Yayınları

Sorun Yayınları

Birinci Baskı : Ağustos 1993

Sorun-Psikoloji Dizisi : 2

SEROL TEBER

İŞKENCE SONRASI YAŞAM

Sorun Yayınları

Piyerloti Caddesi No: 85 D/2-A Çemberlitaş-İstanbul

Tel : 518 44 78

KİMİ SATIR BAŞLARI

- Josef K. 'nın öldürülmeye götürülürken düşündükleri... (Kafka)
- Holocaust'un 3. Dünya Ülkelerindeki izdüşümleri...
- İşkence yaşantısının örseleyici etkisi...
- İşkencenin ruhbilimsel dinamiği...
- İşkencenin sonraki kuşaklara etkisi...
- İşkencenin ana-babalara etkisi...
- Latin Amerika-Şili Holocaust uygulamalarının aile üzerine etkileri...
- Modern Devlet Terörünün, birey - insanın ruhsal yapıları üzerine etkisi...
- İşkence görmüş politik göçmenlerin kimi özellikleri...
- Sonuç yerine...
- Josef K.'nin ölürken düşündükleri... (Kafka).
- Kaynaklar

Josef K., öldürülmeye götürülürken,
"yakalandıkları sineklikten kurtulmak için
çırpınan, bu arada minik bacaklarını yitiren
sinekler geldi gözlerinin önüne..."

Holocaust sözcüğü İngilizcede, Nazilerin 2. Dünya Savaşında uyguladıkları modern devlet terörünü tanımlamak için kullanılmıştır. Tanım, eski Grekçe-Latince kökenlidir. Yıldırım, korkutmak, dehşete düşürmek, yığınsal yok etmek, soy kırımını... anlamlarına gelmektedir.

Holocaust uygulamaları, Nazi döneminin sona ermesiyle dünyada ortadan kalkmamıştır. O dönemin bilgileriyle donanmış olarak, özellikle 3. Dünya Ülkelerinin kapitalist modernleşme süreçlerinde, çeşitli toplumlarda, değişik koşullarda "**benzeri**" tarzlarda uygulanmaktadır.

Brezilya, Şili, Arjantin gibi Latin Amerika ülkelerinde askeri cuntaların uyguladıkları modern devlet terörleri yaşanan çağın mantığına ve ruhuna uygun özgün Holocaust'lar olarak, tanımlanmaktadır.

Türkiye bu tür bir modern devlet terörünü, kendi özgün Holocaust'unu, 12 Eylül 1980 Askeri Hareketiyle yaşamaya başlamıştır.

Bu arada, yüz binlerce kişi gözaltına alınmış, tutuklanmış, hapsedilmişlerdir. Pek çok insan öldürülmüş ya da birdenbire ortadan "kayboluvermişlerdir"...

Olasılıkla bu süreç bugün de tümüyle sona ermiş değildir,³⁵ Tutuklamalarıyla, işkenceleriyle, "yargısız infazlarıyla" bu özgün "*asyagil demokratikleşme*" süreci devam etmektedir.

Bu büyük toplumsal altüst oluş sürecinde, tutuklanmış işkence görmüş pek çok insan çeşitli yollardan yurt dışına çıkmak zorunda kalmışlardır.

Bunların büyük bir bölümü Batı Avrupa ülkelerine gitmişlerdir.

Politik göç hareketlerini izleyen zaman içinde, çeşitli biçimlerde maddi-manevi, fizik-biyolojik ve ruhsal işkence görmüş bu insanların bir kesiminde son kerte ciddi ruh sağlığı sorunları ortaya çıkmaya başladığı görüldü.

Politik göçmen konumuyla yurt dışına çıkan, yabancı bir ülkede yaşamaya başlayan ve ciddi ruhsal-bedensel sağlık sorunları olan bu insanların önemli bir kesimi, zorunlu bir seçenek olarak, kendi ana dillerini konuşan hekimlere, özellikle de psikiyatlara başvurular... Ya da, diğer sağlık kurumları tarafından, dil, kültür, toplumsallaşma kalıplarıyla koşullu olası kimi kısıtlamaları, -yanlış anlaşılmaları- aşabilmek amacıyla, anadilleri ortak hekimlerin, psikiyatrların çalıştıkları kliniklere gönderildiler...

Bu tür bir bağlam içinde, Federal Almanya'nın Kuzey Ren Westfalen bölgesinde, çalıştığım psikiyatri kliniğinde, çeşitli ruh sağlığı, psikosomatik şikayetleri olan pek çok işkence görmüş insanla karşılaştım.

Bunlardan kimileri Almanya'nın uzak bölgelerinden geliyorlardı. Bir kısmı, Danimarka, Fransa, Belçika, Hollanda gibi başka ülkelerden gelmişlerdi. Bu türden uzak yörelerden gelenleri, görece kısa süreli görebilme, konuşabilme ve tedavilerine de ancak -gene görece- yardımcı olabilme olanığım oldu.

Yakın yerlerde oturanların kimileriyle çok daha yoğun ilişkilerimiz oldu. Bunlardan bir kesimi kerelerce klinik tedavi gereksinimi gösterdi...

Benim, asıl -olay yeri- Türkiye'nin dışında, Türkçe konuşan , -anadili Türkçe olan-, bir psikiyatr olarak çalışmamın oluşturduğu bu tür koşullar nedeniyle tanıyabildiğim, işkence görmüş pek çok insandan, özellikle 24 tanesiyle olan ilişkilerim görece biraz daha derinlemesine oldu.

Bu ilişkilerimiz zaman zaman artmalar ve azalmalar göstererek bugün bile kısmen de olsa devam etmektedir.

* * *

Bugünlerde, bu geniş çaplı tutuklama ve işkence uygulamalarının başlamasının üzerinden 10 yılı aşkın bir süre geçti.

Ancak, bu zaman dilimi, insanlar üzerinde bırakılan **işkence yaşantılarının** izlerini silmeye yetmedi. Başka türlü bir söylemeyle, işkence yaşantısı, insanlar üzerinde, -bugüne değin uzanan- kalıcı izler bıraktı...

Bu nedenle de, ben burada, görece yakından tanıdığım, işkence görmüş bu insanların, özellikle, - bugünlerdeki- ruh sağlığı durumlarını en genel çizgileriyle sergilemeye çalıştım...

İşkence görmüş, bu 24 kişinin tümü erkek. Yaş ortalaması 28^{20,36}, 16 tanesi bekar; 8 tanesi evli. 10 tanesi, zorunlu olarak klinik tedavi gereksinimi gösterdiler. Bunlardan, 5 tanesi, bir kereden fazla klinikte yattı. Diğer, 14 tanesi, ke-relerce tekrarlayan bir kaç saatlik, günlük görüşmeler halinde ayaktan tedavi edilmeye çalışıldı.

Bu grubu oluşturanların meslek dağılımlarında, öğretmenler¹⁴ belirgin bir ağırlığı oluşturmuşlardır. Bunları, yüksek okul, üniversite öğrencileri⁸ izlemiştir.

Bu eski- tutukluların, işkence gördükleri dönem ile yurt dışına çıktıkları ve psikiyatri kliniğine, bize, geldikleri tarihler arasında kimi kez, bir kaç yıla varan uzun zaman dilimleri geçmiş olduğundan, yapılan bedensel muayenelerde, çıplak gözle görülebilecek işkence izlerine rast gelinmedi:

Nörolojik muayenelerde, 4 kişide, kimi ense,sırt, sinir köklerinin çeşitli düzeylerdeki zedelenmesiyle ilgili olduğu düşünülen çeşitli duygu bozuklukları, ağrılar, kuvvet azalmaları tesbit edildi. Bunların tedavileri, ayrıca bu konularda özelleşmiş kliniklerce sürdürüldü.

Biz salt ruhbilimsel soruşturmalarımız uzantısında, tutuklandıklarını ve işkence gördüklerini söyleyen bu insanların, -ve kimi kez birlikte gelmiş-, yakınlarının anlattıklarından kuşku duymadık, Kendilerinin ve yakınlarının verdikleri bilgileri doğru olarak kabul ettik.

Her bir Şeye karşın, işkence görmüş insanların, tüm irdelemelerimize rağmen, tutukluluk dönemleri ve işkence yaşantıları üzerine yzeyssel bilgiler verdiklerini düşünüyorum. Bu insanlar, özellikle işkence yaŐantılarını tüm ayrıntılarıyla anlatmadıklarını sanıyorum. İŞkence görmüş insanlar, bu olağanüstü yaşantıları üzerine konuşmaktan, anlaşılabilen çok haklı nedenlerden dolayı-, çok tutumlu davranmakta, bu tür olumsuz yaşantıları olabildiğince unutmak istediklerini söylemektedirler.

İŞkence yaşantılarının biraz daha ayrıntılı anlatılması istendiğinde, konuŐmalarımıza uzun sessizlik dönemleri ege-men oldu... Bu konulardaki kimi yeterince anlamayan noktaların biraz daha yakından tanınmasına yönelik ısrarların ilişkileri tümüyle kopardığını sıkca yaŐadım.

Örselenme (trauma), Grekçe'de, yara alma, yaralanma anlamına gelmektedir. Hekimlik söyleminde, genel olarak bir nesnenin, bir şeyin etkisiyle, bedende yapılmış, yapısal, dokusal hasar ve yaralanmaları tanımlamak amacıyla kullanılmıştır.

Ancak, ruhbilimlerinde, olaya daha değişik bir bağlamda yaklaşmış. Örselenme tanımıyla, bireyin, ruhsal dengesini, harmonisini bozan uyarımlar, olumsuz yaşantılar anlatılmak istenmiştir.

Bu arada, özellikle, psikanaliz yönelimli ruhbilimciler, benliğin, -benlik bilincinin-, kolayca algılayıp, değerlendirip, uygun yanıtlar veremeyeceği uyarımların etkisindeki yaşantıları, bir tür ruhsal örselenme durumu olarak tanımlamışlardır.

Freud (1920), ruhsal örselenme durumunu, insanın ruhsal savunma gücünü aşan ve benlik fonksiyonlarını sürekli bozan dış uyarımlar akını olarak belirtmiştir.¹⁵

Bu durumlarda, benlik, tüm savunma olanakları ve yöntemleriyle kendisini örseleyen bu tür uyarımları önlemeye, hiç olmazsa, yansızlaştırıp dengelenmeye çalışır. Ancak, örselenmenin alışılmışın ötesinde büyük olması ya da süreklilik kazanması durumunda, gelip geçici ya da kalıcı ruhsal huzursuzlukların, tedirginliklerin, korkuların ortaya çıkabileceği sıklıkla görülmüştür.

Kuşkusuz bu tür ruhsal tepkiler, genel olarak bireyin yaşamöyküsüne, içedönük veya dışadönük kişilik özelliklerine, örselenmelere karşı ön hazırlıklarına... Ayrıca bu örseleyici uyarımların gücüne, sürekliliğine, beklenen ya da beklenmeyen an'larda ortaya çıkışlarına, bireyin bunlara karşı bir tepki ortaya koyabilme olanağının varlığı veya yokluğu gibi pek çok nedenlere bağlı olabilmektedir...

Bir insanı örselemenin en kaba biçimi, ona fizik-biyolojik işkence yapmaktır kuşkusuz.

Ancak, örseleme ve örselenme ilişkisi, yaşanan "**çağın ruhuna**" uygun biçimlerde değişmektedir. Geçmişin kaba şiddet yöntemleri günümüzde "**temiz işkence**" ya da "**beyaz işkence**" de denen, ardında , yara bere izi bırakmayan kansız, fakat buna karşın, insanın kişiliğini, daha beter parçalayan **ruhsal işkence** yöntemlerine dönüşmüştür.¹⁹

Norveç, Oslo, Barış Araştırmaları Enstitüsü yöneticisi, Johan Galtung, giderek klasikleşen, kurumlar ve toplumlar üstü etik bir saygınlık kazanan "**Yapısal Şiddet**" adlı yapıtında, şiddet olgusunu çeşitli yönleriyle tartışmıştır.

Galton'na göre, değil kaba işkence uygulamak, insanın potansiyel düzeyde (dahi) sahip bulunduğu, bedensel tinsel yeteneklerini, kendisine yöneltilen çeşitli olumsuz etkiler ya da yaratılamayan olanaklar nedeniyle, yeterince geliştirememesi (insanın kendisini çoğaltamaması) durumunu bile insana uygulanan şiddetin varlığıyla açıklamak gerekmektedir...¹⁷

Burada artık çağın ruhuna uygun olarak kaba şiddetten öte, tüm şiddet uygulamalarına karşı göndermeler yapılmakta... Hattâ, insan sağlığına yeteri özeni göstermeme durumları bile, insana uygulanan bir tür şiddetin kapsamına alınmaktadır. Örneğin, yaşanan çağın gelişmişlik düzeyi göz önüne alındığında, herhangi bir insanın, tedavi yöntemleri çok iyi bilinen, tüberküloz hastalığından ölmesi (ölmesine göz yumulması) bile, bu insana karşı bir tür şiddet uygulaması olarak tanımlamak gerekmektedir.¹⁷

Günümüzün etik, barış, demokrasi anlayışına göre, şiddeti böyle bir kapsamda düşünmek gerekmektedir.

Tümü çağdaş, şiddet, örseleme anlayışlarına karşın, karşılaştığımız insanlar, gerek kendilerine gerekse de tutuklanan hemen hemen herkese, Naziler döneminden beri çok iyi bilinen "**kirletme kuramı**"(Besudelungstheorie) uyarınca, en az bir ya da bir kaç kez, kaba işkence yapıldığını söylemişlerdir.

En çok anlatılan işkence türleri şöyleydi:

Falakaya yatırma. Ellerinden ve/veya bacaklarından askıya asma. Gözleri bağlı sorguya çekerken çeşitli yerlerine sopayla vurma. Uzun süreler ayakta tutma. Uzun süreler koşmaya ya da hareket etmeye zorlama.

Vücudun çeşitli yerlerine elektrik verme...

Cinsel organları, eğitilmiş köpeklere ısırtma tehdidi. Burada tutuklu ayaklarından baş aşağı asıldığını, bir kurt köpeğinin koşarak gelip cinsel organlarını ağzına aldığını ve yanına gelen sorgucunun "bildiklerinin hepsini anlatmasını...yoksa, vereceği ikinci bir komutla köpeğin cinsel organları koparacağını" söylediğini anlattı (sadece bir kişi tarafından anlatıldı)...

Cinsel organa cop gibi sert cisimler sokma (5 kişi tarafından anlatıldı)...

Islatıp soğukta tutma (5 kişi tarafından anlatıldı)...

Canlı canlı toprağa gömme (sadece bir kişi tarafından anlatıldı)...

Hücreye kapama... Sürekli olarak aşağılayıcı, onur kırıcı hakaretlerde bulunma... Küfür etme...

Eşlerine, kız kardeşlerinin hattâ annelerinin de her an tutuklanabileceği, tecavüz edilebileceği tehdidi...

Bu söylenenlerin kimi tutukluların yakınlarına gerçekten de uygulanması...

* * *

İşkence görmüş insanların yaşamöykülerini (anamnezlerini) dinlerken çok kez dilim tutuldu, konuşamaz oldum. Nasıl bir kültür, inanç, toplumsallaştırma, eğitim sürecinden geçiliyor da, insanlar, -çok kez hiç tanımadıkları-, başka insanlara, bu denli kötü davranabiliyordu... Anlamam mümkün olamadı...

Görece yakından tanıma olanağı bulabildiğim eski-tutuklulardan, işkence yaşantısının üzerinden ortalama 8-10 yıllık bir zaman dilimi geçmiş olmasına karşın, bu insanların, bugünlerde bile, arada kimi zamanlar -iyileşir- gibi olmalarına karşın, gene de son kerte önemli ruhsal-bedensel şikayetleri, ve çok kez de bunlara bağlı olabileceği düşünülebilen, toplumsal sorunları (hâlâ) süregelmektedir.

8.

Sergilenen psiko-somatik Şikayetlerin en sık görülenleri Şöyle zetlenebilir:

Baş ağruları, baş dönmeleri, eklem ağruları, ense-boyun-sırt-belkemiği kas ağruları...

Kalb-damar dolaŐım sistemi Şikayetleri... Mide-barsak bozuklukları... İdrar yolları ağruları...

Solunum sistemi Şikayetleri...

Potenz Şikayetleri...

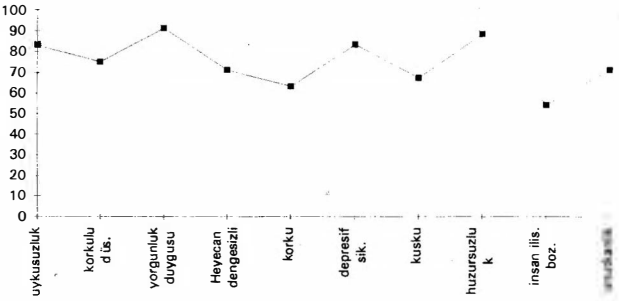
Fizik, biyolojik, ruhsal (psikişik) hangi türden olursa olsun işkence yaşantısı, insanların benlik-bilinçlerinin yaşam öyküsünün sürekliliğini kırmakta... ortaya çıkan korkulu, depresyonlu, kuşkulu (paranoid) ruhsal yapı, İnsanlar arası ilişkileri bozmaktadır. Bireyin gelişmesi, biyolojik ve kül-türel evrimleşmesi duraksamakta, hemen hemen tüm entelektüel yetenekleri bozulmakta, matlaşmakta... Gerilemektedir... .

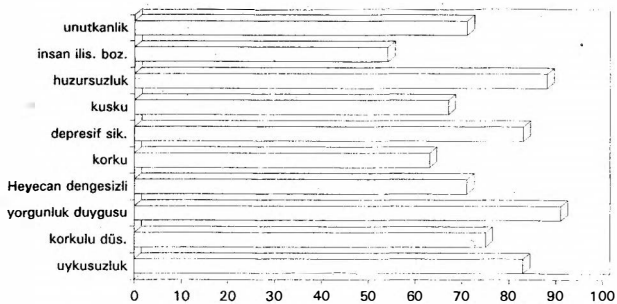
Bu koşullarda, birey-insan, yalnızlığa, toplumdan geri çekilmeye, yalıtılmaya, bireysel ve toplumsal boyutlarda atomlaşmaya itelenmektedir...

Ruhsal şikayetlerin en çok yoğunlaştığı alanlar:

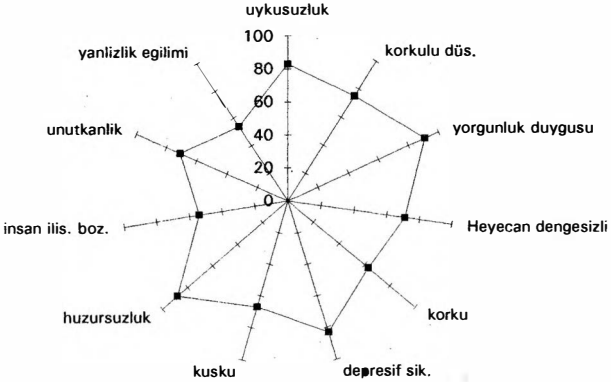
n : 24

Uykusuzluk	20	% 83
Korkulu düşler	18	% 75
Yorgunluk duygusu	22	% 91
Heyecanlanmada dengesizlikler (çabuk heyecanlanma/ kavga etme eğilimi)	17	% 71
Korku (çaresizliğin ağır bastığı)	15	% 63
Depresif şikayetler (umutsuzluğun ağır bastığı)	20	% 83
Kuşkulu düşünceler	16	% 67
İç huzursuzluk	21	% 88
İnsanlar arası ilişki bozukluğu /geri-çekilme/yalnız kalma eğilimleri	13	% 54
Unutkanlık/ konsantrasyon bozukluğu	17	% 71

Şematikleşmiş biçimiyle de olsa, çizelgede oldukça somut görülebildiği gibi, karşılaştığımız örneklerde, işkence yaşantısından sonra ortaya çıkan psiko-patoloji, aradan geçen uzun zaman dilimine karşın, ruhsal-psişik yapının önemli bir bölümünü, hâlâ, zaman zaman ya da sürekli olarak, etkisi altına alabilmektedir.

Ağır 6rselenme koşullarında ortaya çıkan depresyon ve korku duyguları hemen hemen her zaman birlikte i-içe ve "anlatılması zor ruhsal bir acı" ile ortaya çıkmışlardır. Burada, kişi, yaşamı anlamsız, kendisini yaşadığı bu ortamda gereksiz olduğunu d6şünmektedir çok kez. Toplumda sevdiği insanlar ile bağlarının kopmuş olduğuna inanır... Bu t6r sanılara g6re, kendisi artık ne toplum d6zeyinde ve ne de sevdiği insanların g6z6nde, aranılan biridir... Sonuç olarak, toplumdan ve sevilen insanlardan ayrılma zorunluluğu korkusu dayanılması zor bir karabasan olarak ortaya çıkar...

Bir kez daha vurgularsak, burada, depresyon ile korku duygusunu birbirlerinden ayırmak neredeyse olanaksızdır.

Ancak, depresyonda 6zellikle 6ne çıkan belirtiler ř6yle sıralanabilir:

- duygusuzluk duygusu,
- canlılığın (vitalitenin) azalması
- umutsuzluk
- suçluluk duygusu
- aşağılık duygusu
- uyku bozuklukları
- iştahın azalması

Korku Sendromunda g6r6lebilen başlıca belirtiler ise:

- abuk heyecanlanma, panik durumu
- kalp çarpıntısı
- baş d6nmesi
- titreme
- bayılacakmış gibi olma

- İç huzursuzluk, sürekli bir tedirginlik duygusu
- çabuk uyarılabilme eğilimi
- parmakların uçlarına iğne batması ve /veya uyuşukluk duygusu
- başın, yüzün birden ateş basıp yanar gibi olması
- insanın en olmayacak olayları, haberleri "tehdit edici" felâketler olarak değerlendirme eğiliminin artması. Korkudan korkma; sürekli bir korku, korkudan korkma beklentisi.

* * *

İşkence görmüş kişiler, o dönemleri düşündüklerinde genellikle, yoğun bir korku duygusu, baş ağrısı ile birlikte, boğulur gibi olduklarını, boğazlarına bir şeylerin takılıp soluksuz kaldıklarını, kalplerinin çarpınmasının arttığını, göğüslerinden daralma duygusuyla birlikte soluksuz kaldıklarını, terlediklerini, mide-barsak bölgelerinde sancılı kasılmalar, kollarında-bacaklarında uyuşmalar, karıncalanmalar, titremeler duyumsadıklarını söylemişlerdir...

* * *

Saptanabilen bu temel şikayetlerin biraz daha ayrıntılı araştırılmasında tesbit edilen bulgular genel olarak şöyle sergilenebilir:

Genel bir keyifsizlik durumu; hüznün, üzüntü, umutsuzluk; mutlu olmama durumu; suçluluk duygusu; kendisine yapılanları unutamama; utanma duygusu. Giderek kronikleşen reaktif depresyon durumu...

Yorgunluk; canlılığın yitirilmesi; sürekli ruhsal-bedensel

gerginlik duygusu; iç-huzursuzluk.

Çabuk heyecanlanma; sıklıkla kavga etme eğilimi; öfke ve saldırganlık krizleri; heyecansal dengesizlikler.

Genel ve yaygın bir korku duygusu. Ayrıca, zaman zaman gelen, panik türü korku krizleri.

Gerçek yaşamdan olabildiğince kaçış; geri-çekilme; izolasyon; otizm eğilimleri.

Unutkanlıklar; konsantrasyon bozuklukları; dikkatin azalması; eğitim kurumlarına devam edememe, meslek öğrenememe ya da eski mesleğini devam ettirmede başarısızlıklar...

Diğer insanlarla olan ilişkilerin azalması; en yakınları, eşleri, çocukları, arkadaşlarıyla (bile) sıklıkla -ve çok kez gereksiz yere- kavga etme eğilimleri. Sıklıkla çalışma yeri ve arkadaş değiştirme...

Genel bir güvensizlik ve aşağılık duygusu; kendisini, artık hiçbir işe yaramaz ve değersiz görme eğilimi...

En yakınlarından bile kuşkulama duygusu, paranoid düşünceler...

Zaman zaman tüm çevresinin düşmanlarla kuşatıldığı sanısı, düşüncesi...

Hezayanlar, sanrılar, düşünce dağınıklıkları, kendisini ve çevresindekilerini örselemeye, yaralamaya yönelik huzursuzluklar, saldırganlıklar, ağır depresyon durumları, korku krizleri ve başkaları gibi psikotik belirtilerle klinikte yatma gereksinimi gösteren 10 işkence görmüş eski tutukluya konulan tanılar:

3 kişide reaktif depresif psikoz (ICD 298-1); 5 kişide reaktif paranoid psikoz (ICD 298-4); 2 kişide, paranoid içerikli psikogen psikoz (ICD 298-5) ...

Bu işkence görmüş eski tutukluların, evli olan 8 tanesinden, 5'inin eşleri, kocalarının, kendilerine ve çocuklarına çok kötü davrandıkları, dövdükleri, evde sürekli kavga çıkardıkları gerekçesiyle, Almanya'ya gelişlerinden bir süre sonra, çocuklarını alıp evlerini terk etmişlerdir. Bu ayrılan ailelerin sahip oldukları toplam 7 çocuğun, 4 tanesinin -Alman sosyal yardım kurumlarının aracılığı ve isteğiyle- uzun süreli çocuk psikiyatrisi kliniklerinde -ayaktan- tedavi edilme gereksinimi gösterdiklerini öğrendik...

Ayrıca, eşlerin tümü de gene kısa ya da uzun süreli psikiyatri tedavisine devam ettiler...

Eski tutuklulara, evlerinde, neden böylesine bir gerginliğin oluştuğunu sorduğumuzda, bu olumsuz durumun sorumlusunun kendileri olduğunu, ancak ellerinde olmayan, önleyemedikleri nedenlerden, birden öfkelenediklerini, hırslandıklarını, birilerine saldırmak gereğini duyduklarını, bu arada hiç istemedikleri ve çok sevdikleri halde, eşlerine, çocuklarına, kerelerce, çok kötü davrandıklarını, evlerindeki camları, radyo, televizyon gibi aygıtları kırdıklarını anlattılar...

Yakından izleme olanağı bulduğumuz bu 24 kişinin, hiçbirinin sürekli ve kalıcı bir mesleği olmadı. Yeni bir meslek edinemediler. Düzenli bir gelirleri olmadı. Çevreleriyle sürekli arkadaşlıklar kuramadılar. Çeşitli iş girişimleri -duyabildiğim kadarıyla- hep başarısızlıkla sonuçlandı...

Sürekli bir yalnızlığın, izolasyonun ve hattâ otizmin içinde yaşadıklarını izledik. Bu 24 kişilik küçük grubun için-

den, 4 tanesinde giderek artan boyutlarda alkolizm eğilimleri görüldü....

Bu türdeki politik göçmenler, yaşamlarının sürekliliğinde ciddi kopmalar olduğundan, kendilerini özellikle yabancı bir ülkede, çok yalnız, terk edilmiş, yabancılaşmış duyumsadıklarını sıklıkla söylemekteler... Yaşamlarına kronikleşen bir korku, depresyon, güvensizlik, kuşku egemen olmuş durumda... Düzenli tedavi önerileri hemen her keresinde ya yadsınıyor ya da gerçekleştirilemiyor. Çok sık hekim, psikiyatrist, klinik değiştiriliyor, ancak kendilerini çok çaresiz duyumsadıklarında, kısa süreler için kliniğe gelmek gereksinimi duyuyorlar.

Bu işkence görmüş insanlar, psikiyatri kliniklerine ilk kez genellikle çeşitli bedensel şikayetlerden, uyku bozuklukları, dikkatlerinin azalması, konsantrasyon yeteneklerinin bozulması gibi görece herkeste bulunabilen ruhsal sorunlardan gelmişlerdir. İşkence görmüş insanlarla ilk karşılaşma çok kez bu tür her zaman, her yerde kolayca anlatılabilen nedenlerle olmuştur. Burada, bedensel sorunların hemen hemen her zaman ön-plana çıkarıldığı ve özellikle vurgulandığı görülmüştür.

Ancak, uzun ve güven verici bir ilişki kurulabildikten sonra, -ki, böyle bir ilişki kurulması her zaman mümkün olamamaktadır- kendilerini -asıl- rahatsız eden ruhsal sorunlardan sözetmeye başlamışlardır.

Örneğin, böbrek bölgelerinden gelen ağrılar ile başlayan uykusuzluk, çabuk sinirlenme gibi şikayetlerle kliniğe gelen, (35 yaşındaki, evli, öğretmen) Y.B., ancak çok uzun konuşmalarda ortaya çıkan karşılıklı güven, empathie döneminden sonra, ağır korku krizleri geçirdiğini çok huzursuz, sıkıntılı bir yaşam sürdüğünü ve genç yaşına rağmen ciddi potenz şikayetleri bulunduğunu anlatmaya başlamıştır.

Y.B., özellikle Güneydoğu bölgelerinde geçen uzun tutukluluk dönemlerinde, polislerin kendisini kerelerce çırılçıplak soyduklarını, dövdüklerini, vücudunun herbir yerine, cinsel organlarına elektrik verdiklerini, elleri kolları bağlı, baş-aşağıya asılı durumdayken, özel yetiştirilmiş kurt köpeğinin birden üzerine sıçrayıp cinsel erkeklik organını dişleri arasına aldığını ve bu durumda, köpeğin, gelecek ikinci

bir komutu beklediğini, kendisini sorgulayan özel ekibin, yöneticisinin, sorulanları doğru yanıtlamazsa, verebilecekleri küçük bir işaretle, köpeğin, cinsel organları koparabileceğini söylediğini anlatılmıştır...

Gene anlatıldığına göre, bu tür ve benzeri işkenceler ke-relerce devam etmiştir...

Şimdi, aradan yıllara geçmesine karşın, Y.B., bu anıları ve "an"ları bir türlü unutamamakta, özellikle, geceleri yoğun karabasanlı düşler içinde bağırarak uyanmakta... öfke krizleri geçirmekte...duyduğu sıradan bir siren ya da polis düdüğü sesi, dizginlenmesi olanaksız heyecan, -hattâ saldırganlık-, krizlerinin başlamasına neden olabilmektedir. Bu nedenle de, yakınlarını, eşini, çocuklarını, her bir şeyini yitirmiş olan, Y.B., bugün bile, zaman zaman da olsa hâlâ evinin çevresindeki kliniklerdeki nöbetçi hekimlerin acil tedavilerine gereksinim duymaktadır...

Kimi zaman ise, bu tür krizler kısa süreli psikotik epizodlara dönüşmekte ve bir kaç günlük klinik tedavilere gereksinim duyulmaktadır. Y.B.'nin yıllardan beri acısını çektiği böbrek ağrıları ise, büyük bir olasılıkla, özellikle böbrek bölgelerine tazyikli su sıkılması ile oluşturulan böbrek dokusu tahribatlarından kaynaklandığı kanısına varılmıştır. Bu konuda ayrıca üroloji uzmanlarınca da böbreklerde organik bulgular saptanmıştır.

Örselenme sonrası ortaya çıkabilen psiko-patoloji belirtileri çok kez tutuklanmanın süresine, uzunluğu ya da kısalığı, işkencenin ağırlığı veya hafifliğiyle doğru orantılı olmaktadır.

Örneğin, kendisinin ve yakınlarının anlattığına göre, İstanbul'da , 21 yaşındaki, kuyumcu çırağı, Ermeni kökenli K. A., 1981 yılında bir gün, birdenbire ve "yanlışlıkla" tutuklanmış. Gözaltına alınmış. Emniyet müdürlüğünde, diğer politik tutuklularla birlikte sorguya çekilmiş. Dövülmüş. Vücudunun çeşitli yerlerine, 'cinsel organlarına, ağzına, diline elektrik verilmiş... Ve sonra, yapılan "yanlışlık" anlaşılmış, serbest bırakılmış... K.A., büyük bir korkuyla evine dönmüş; ve kendisini annesinin yatağının altına atmış. Aylarca, oradan dışarıya çıkmamış. Yemeğini bile annesinin yatağının altında yemeye başlamış. Zaman içinde korkuları, paranoid düşünceleri giderek ilerlemiş. Bu nedenle İstanbul'da iki kez psikiyatri kliniğinde yatmış. Şizofreni tanısı konmuş. Sonunda, üzerlerine çöken bu olumsuz etki yüzünden, aile, Almanya'daki akrabalarının yanına göç etmişler; ve oradan sığınma hakkı almışlardır.

Kendisiyle kerelerce konuştuğumuz, K.A., bu bir tek gecenin etkisini bir türlü unutamıyor, kendisinin yeniden tutuklanacağını düşünüyor, bu konuda sistematik hezayanlar oluşturuyor, işitme sanrıları duyuyordu. Örneğin, Almanya 'daki evlerinde, olası bir polis baskını önlemek için geceleri, evdeki eşyalar ile kapının arkasına barikat kuruyor, sabaha kadar uyumadan bu barikatin arkasında nöbet tutuyor-

du... Bir gece, artık rahatça uyumasını, Almanya 'ya geldikelerini, önemli bir tehlikenin bulunmadığını anlatmaya çalışan annesine kızan K.A., elindeki bıçakla, yaşlı annesini başından yaralamış; ve bunun üzerine olay polise duyurulmuş; ve K.A kliniğe getirilmiştir...

Bir ay kadar klinikte yatan K.A.'nın ruh sağlığı tümüyle düzelmedi. Bir kaç aylık aralarla daha pek çok kereler klinik tedavi gereksinimi gösterdi... Kronikleşen bir paranoid psikoz durumu ortaya çıktı.

Aradan 11 yıl geçmesine karşın K.A., bugünlerde bile sürekli olarak ilaç (nöroleptik) kullanma gereksinimi göstermektedir.

Bu arada, K.A.'nın toplumsal ilişkileri tümüyle bozulmuş, yoğun bir izolasyon, geri- çekilme (regresyon) içinde evinde tek başına, kardeşleri ve yakın akrabalarıyla yaşamaktadır. Yabancılardan, resmi devlet memurlarından, polislerden, otoriter kimlikli insanlardan, bu arada - özellikle beyaz gömleklilerden çok korkmaktadır.

Toplumsal yardım kurumlarının kendisine buldukları çok uygun ve ücretsiz eğitim olanaklarını yadsımış; öğrenme gücünü yitirdiğini, dikkatinin azaldığını, konsantrasyon yeteneğinin kalmadığını söylemiştir. Kendisine bulunan işlerin hiçbirinde bir kaç günden fazla çalışmadığı görülmüştür.

Zaman süreci içinde, K.A.'nın insanlar arası ilişkileri düzelmedi, korkuları ve paranoid düşünceleri azalmadı.. Kronikleşti...

* * *

İstanbul Üniversitesi öğrencilerinden, 23 yaşındaki H.A., 4 aylık tutukluluk döneminde, dövülmüş, askıya asılmış, vücuduna va parmaklarına elektrik verilmiştir...

- İşkenceyi izleyen kısa bir zaman sonra, H.A., beyninin içinde bir tür "metalleşme" duyumsamış... Beyninin değiştiğini sezinlemiş... Kafasının içinde, gene metalik sesler duymaya başlamıştır.

Tutukluluk durumunun ortadan kalkmasından kısa bir süre sonra, H.A., başındaki seslerin kendisini sorguya çeken polislerin seslerine dönüştüğünü tesbit etmiş... Ve bu sesler, sürekli olarak, "biz sizin her yaptığınızı biliyoruz", "buraya gel", "şuraya git" vb. gibi komutlar vermeye, konuşmalar yapmaya başlamışlardır...

Ayrıca, H.A., sürekli olarak kendisinin adının çağrıldığını duymaya başlamış... Bu arada, sıkıntıları, korkuları, iç huzursuzlukları artmış... Yerinde duramaz, uyku uyuyamaz konuma gelmiştir.

Bu arada, İstanbul'da bir psikiyatri kliniğinde iki ay kadar yatarak tedavi edilmiş. Kendi deyimiyle, "biraz iyileşir gibi" olmuş. Sonra, korkuları, sanrıları, hezeyanları yeniden çoğalmış. İzlenme ve yeniden tutuklanma korkularının artması üzerine, bu tür duygulardan ve potansiyel tehlikeden "belki kurtulurum" düşüncesiyle, Almanya'daki yakınlarının yanına gelmiş. Bu arada, çeşitli kliniklerde yatmış; değişik tedavi yöntemleri uygulanmış. Ancak, beklenen ruhsal dinginliğe bir türlü yeniden kavuşamamıştır.

Kendisiyle klinik koşullarında karşılaştığımızda, yoğun işitme sanrılarının, tutuklanma korkularının, izlenme hezeyanlarının etkileri altındaydı. İç huzursuzluk nedeniyle yerinde duramıyordu. Günlerdir uyku uyuyamadığını söylüyordu... Hemen hemen tüm entelektüel yeteneklerinin bloke olmuş durumda bulunduğunu söylüyordu...

Kendi kendisi hakkındaki tanımlamasıyla, "artık, dünyayı ve kendisini çok yüzeysel algılayabiliyordu..." algıladıklarının çok az bir kısmını anlayabiliyor... ve bunların da de-

ğerlendirmelerini pek yapamıyordu... "Beyninin metalleştiğini" ve "kendisinin polisler tarafından yönetildiğini" ve gene kendi kendisi üzerine yaptığı bir değerlendirmeyle, bu dünyada "-artık- özet yaşıyorum" diyordu...

* * *

İşkence yaşantısı her bir şeyden önce insanlar arası ilişkileri bozmaktadır. İşkence görmüş insanların, topluma, toplumsal kurumlara ve diğer insanlara karşı güvenleri kopmaktadır. Bu durumu somutlaştırmak istiyorum.

35 yaşındaki S.A., 1983 yılında on ay tutuklu kalmış. Günlerce falakaya yatırılmış, elektrik verilmiş. Hapisten çıktıktan kısa bir süre sonra yeniden tutuklanmış. Yeniden iş-kence görmüş, Tekrar salıverilmiş. Sonra yeniden tutuklanmış. Yeniden işkence edilmiş ve sonra serbest bırakılmış.

S.A., 1985 yılında İstanbul'a gelmiş. Çeşitli yerlerde çalışmış. Paranoid psikoz belirtileri olasılıkla bu dönemde başlamış.

S.A., çevresindeki tüm insanların kendisine karşı komplo kurdukları sanısıyla, pek çok iş yeri, ev değiştirmiş...

Kimi zaman bir gecede bir kaç ayrı yerde yattığı olmuş... Sonunda, Federal Almanya'daki akrabalarının yanına gitmiş.

Ancak, psikoz belirtileri giderek yoğunlaşmış.

Klinik koşullarında karşılaştığımızda, sistematik izlenme hezeyanlarıyla örnek bir paranoid psikoz görünümü sergiliyordu. Ancak, tüm tedavi önerilerini geri çeviriyordu. Hiç bir önerimizi kabul etmedi...

Bu arada ana-babasının ve kardeşlerinin de gizli polis örgütleriyle işbirliği içinde kendisine karşı komplo hazırladıklarını düşünen S.A., kerelerce evden kaçmış... Polisin yardımıyla bulunmuştur.

Kliniğe her uğrayışında, aynı tümceyi kerelerce tekrarlıyordu. "Doktor bey, ben deli değilim. *Lütfen beni insanlardan kurtarın...*" S.A.,'nın ilk işkence gördüğü gün-lerden bu yana 10 yıllık bir zaman dilimi geçmiş olmasına karşın, ondaki paranoid psikioz durumu ağırlaşarak sürü-yor, her karşılaşmamızda, "Doktor bey, *lütfen beni insanlardan kurtarın...*" diyordu.

* * *

İşkence, salt insanlar arası ilişkileri bozmakla kalmıyor, kişinin toplumun günlük yaşamına uymasını da zorlaştırıyordu...

Örneğin, 34 yaşındaki H.K., 1975, 1979, 1981 yıllarında tutuklanmış. Her seferinde ağır işkenceler görmüş. Sonra da, gene her seferinde, -delil noksanlığından- mahkeme karşısına bile çıkarılmadan serbest bırakılmış.

İşkence sırasında, falakaya yatırılmış, elektrik verilmiş, hücreye kapatılmış ve diri diri toprağa gömülmekle tehdit edilmiş...

1980 yıllarının ortalarında, Federal Almanya'ya yakınlarının yanına gitmiş. Bu arada, panik türü korku krizleri, heyecan bozuklukları, depresyon gibi şikayetlerden uzun süreli tedavi görmüş.

En önemli şikayeti kapalı yerde bulunmaktan çok korkması... Örneğin asansöre binemiyor. Otobüs ya da tramvaylarda kapıların otomatik olarak birden kapanması, H.K.'da denetleyemediği büyük korku krizlerine neden oluyor. Bu yüzden, H.K., bulunduğu kentte otobüs kapılarının birden kapanmasından sonra panik türü korkular ve heyecan denge-sizlikleriyle, kapıları camları yumruklamaya başlamış. Otobüs sürücüsü ilk yardım ekiplerini çağırmış. H.K., en

yakın hastanenin yoğun bakım servislerine yatırılmış. Günlerce klinik tedavi gereksinimi olmuş. Bu durum, 1990 yılı içinde, 15 kez tekrarlanmış.

Uzun süreler ilaç kullanmış. Psikoterapi olmuş. Karısı, yakın dostları, hattâ psikologlar ile birlikte bindiği taşıt araçlarında, her türlü desteklemeye, yüreklendirmeye karşın, kimi kereler sakin geçirilebilse bile, hemen hemen her keresinde, otomatik kapıların birden kapanması, onda büyük korku krizlerinin başlamasına neden olmuş...

H.K., ilk işkence gördüğü günden 18 yıl geçmiş olmasına karşın, yoğun korku krizleri azalmamış. Gördüğü işkence onun tüm toplumsal yaşamını bozar hale gelmiştir.

İşkence yaşantısını nasıl bir dinamik üzerinden insanların tüm ruhsal dünyalarını etkilediği, parçaladığı ve hattâ kişiliğini dağıttığını, doyurucu ve açık bir biçimde anlamak ve anlatmak kuşkusuz bugün için bile hiç de kolay değildir.

Bu konuda yapılan bazı tesbitleri anımsamak yararlı olabilir belki...

İşkence -ve tutukluluk- yaşantısı (hattâ kaçak -illegal-koşullarda yaşama), her bir şeyden önce, insanın yaşam öyküsünün zamansal, mekânsal, kültürel ve insanlar arası ilişkiler bütünlüğünde kopmalar, dağılmalar ortaya çıkarmaktadır.³⁷

İşkence ve tutukluluk yaşantılarından sonra, insanlar artık tüm yaşamları boyunca, işkence ve tutukluluk dönemi gibi olağanüstü bir yaşantıyı, tüm yaşamöykülerinin *odak* ya da *dönüm* noktası olarak görme durumundan bir türlü kurtaramamaktadırlar kendilerini.

Bu durumlarda, yaşamöyküleri, çok kez, tutukluluk-ışkence yaşantısı "*öncesi*" ve "*sonrası*" olarak **parçalara** ayrılarak anımsanmaya başlanmaktadır.²⁹

İnsanların yaşamöykülerinin bu işkence "öncesi" ile "sonrası" dönemi belki de, bir daha hiç bir zaman birbirleriyle birleşip tam bir bütünlük oluşturamamakta, birbirlerini çoğaltamamakta; tersine, bu iki yaşamöyküsü parçası çok kez birbirlerini yadsımakta, yoksamaktadırlar...

Başka türlü bir söylemeyle, işkence ve tutukluluk yaşantıları, bunu yakından tanıyan, -yaşayan- insanların yaşam-

larında bir tür "*prizma etkisi*" (ya da *işlevi*) görmektedir. (Laub-Auerhan).²¹

Bu insanların yaşamöyküleri -artık- işkence ve tutukluluk yaşantılarının prizmasında yansımakta. Burada, küçük *yaşantı parçaçıklarına* ayrılmaktadır. Bu tür bir olağanüstü yaşantı prizmasında parçalara bölünmüş her bir yaşam-öyküsü parçacığı, her bir anı, bir diğeri için -artık- bir yabancı cisim, bir "*başkası*" özelliği taşımaya başlamaktadır.

Bu durumda, işkence öncesi yaşam ve anılar ile işkence sonrası yaşam ve anıların birbirlerini yoksama eğiliminde oldukları izlenmektedir.

Bu koşullarda, ciddi bunalımlara giren **benlik**, kişiliği, kendi gereksinimlerine göre değişime zorlayabilmektedir.

Gerçekte, bireyi, bütün öteki insanlardan ayıran tinsel/ruhsal ve bedensel özelliklerin tümü, olarak (da) tanımlanabilen, kişiliğin temel işlevi, dış dünyadan kaynaklanan uyarımlar ile bastırılmış güdülere karşı, ben'i, benlik bilincini, korumaktır...

Bu nedenle, **kişilik**-te, kimi zamanlar, (kişiliğin en özel yanını, onun çekirdek bölümünü oluşturan) benliği, koruyabilmek ve ona gerekli desteği sağlayıp, yeni olanaklar tanıyabilmek için zorunlu kimi değişiklikler ortaya çıkabilmektedir.

İşkence, tutukluluk, kaçak yaşam koşulları gibi ağır örselenme durumlarında, benlik bilinci, ciddi biçimlerde güçsüzleşmekte, yeni bir kişilik değişimini zorunlu kılmaktadır çok kez.

Ancak, burada hemen vurgulamak gerekir ki, bir kişilik değişikliği belirlemesi, bir "hastalık" tanısı değil, bir ruhsal durum tartışmasıdır. (Rohde-Dachser)

Toplama kampı, işkence, tutukluluk yaşantıları üzerine önemli deneyimleri olan pek çok araştırmacı, bu olağanüstü

yaşantıların etkiyle, korkulu, edilgen, depresif, öfkeli, tedirgin, kuşkulu kişilik değişikliklerinin sözkonusu olabildiğini tesbit etmişlerdir.^{36, 1, 7, 14, 13, 25, 13}

* * *

Görülebildiği kadarıyla, bu tür olağanüstü koşullardan geçmiş insanlarda, yaşam genellikle, eski sürekliliğini, bütünlüğünü, harmonisini bir daha -kolayına- oluşturmamakta. Ruhsal dünya, eski dinginliğine bir daha kavuşmamaktadır. Burada bir tür "*ruhsal iç kanamanın*" varlığından bile sözedilebilmektedir. Yaşam anlamsız, varoluş dayanılması olanaksız bir işkenceye dönüşmektedir.

Bu durumlarda, insanlara olan güven azalmakta, insanlar arası ilişkiler kopmakta, geri-çekilme, yalıtılma, çok kez tek seçenek olarak ortaya çıkmaktadır.

Gerçekte, Naziler döneminden bildiğimiz gibi, modern devlet terörünü uygulayanların tam da amaçladıkları sonuç bu olmaktadır...

* * *

Modern devlet terörünün etkisinde kalmış, işkence yaşamını tanımış bir insanın tutukluluk durumunun sona ermesi, onun, artık "özgürlüğe" kavuşması olarak değil, günlük yaşamın içine "*fırlatıp atılma*" (Heideger, Hoefler) olarak (da) değerlendirilir.¹⁸

Bu konumdaki insanların kendilerini sıradan günlük yaşamın içinde (bile), çaresiz, kararsız, korumasız ve güçsüz duyumsamaları sürmektedir.

Bu koşullarda "*dışarda olmak*", "*özgür olmak*", işkence

görmüş insanı mutlu etmek yerine, yakından tanıdığı modern devlet terörü karşısındaki güçsüzlüğünü pekiştirmekte ve "kuzuların sessizliğiyle" bu durumu onaylıyor gibi görünen diğer insanlara karşı olan güvensizliğini, korkularını ve kuşkularını arttırmaktadır.

Tutuklanmış ve işkence görmüş insanlar, özgürlüklerine kavuştuktan sonra da, kendilerini toplumsal ve tinsel bir gerginlik alanının etkisinde duyumsamaktadırlar. Bu insanların yakın ve uzak çevreleriyle, toplumla, aralarında her gün biraz daha derinleşen, büyüyen, genişleyen bir *yarık* oluştuğu tesbit edilmektedir.

Bu konumdaki insanlar, kendilerin artık "yenilmiş", "yaralı" konumda değerlendirmekte, yaygın korkuların, bunalmaların, tedirginliklerin, kuşkularının yaşamlarının tüm alanlarına yayıldığını duyumsamaktadırlar.

Holocaust'dan etkilenen kimi ailelerin çocuklarının (da) bu günlerde sergiledikleri ruhsal durumun, gözardı edilmesi kolay olmayan, oldukça önemli özellikler sergiledikleri izlenmektedir.

Şimdilerde, yaşları 18-25 arasında olan bu konumdaki gençler, Holocaust'u çok küçük yaşlarda yaşamışlar. Tanımışlardır. Bu olağanüstü toplumsal olayın ne alama geldiğini kuşkusuz daha o zamanlar anlayamamışlar, ayırdına varamamışlardır.

Ancak, bu hareketin etkisinde kalmış ailelerin içindeki büyük alt-üst oluşların acısını ve yükünü ana-babalarıyla birlikte -görece- yaşamışlardır. Örneğin, aile üyelerinin birden işsiz kalışını, en temel gereksinim maddelerini bile karşılamada ortaya çıkan zorlukları, sık sık ev değiştirme zorunluluğunu ana-babalarıyla birlikte yaşamışlardır bu çocuklar. Hastalık durumunda, hekim ve ilaç parası bulmakta çekilen sıkıntıları, ortaya çıkan çaresizlikleri, bu iki kuşak, ana-babalar ve çocuklar birlikte yaşamak zorunda kalmışlardır. Bugünlerde, 22 yaşında bulunan bir genç kız, 12 Eylül 1980'ni izleyen günlerde, babasının ve anasının birden işsiz kalışının, aynı günlerde üst üste bir kaç ev değiştirişlerinin ve kendisinin geçirdiği ağır bir hastalık sırasında ana-babasının yaşadıkları çaresizliğin kendisi üzerinde bıraktığı ağır örseleyici etkiyi bugün bile bir türlü unutamadığını anlatmıştır.

Bizim görebildiğimiz gençler, seksenli yılların sonlarında okumak ya da çalışmak için Batı Avrupa ülkelerine gelmişler. Kısa ya da uzun erimli bir dış-göç serüvenine katılmışlardır.

Ancak, izleyen zaman dilimleri içinde, bu gençlerin bir kısmında oldukça ciddi ruh sağlık sorunları tesbit edilmeye başlandı. Büyük çaresizlikler içinde başka psikiyatlara giden, ya da bize gelen, bu gençlerin sergiledikleri psiko-patoloji-tesbit edebildiğimiz kadarıyla-, şöyle özetlenebilir:

Sürekli ya da gelip geçici korkular. Ölüm-öldürme-öldürülme fantazileri. Ölüm ve öldürülmenin ana konuyu oluşturduğu karabasanlı düşler. Kısa ya da uzun süreli panik türü korku krizleri. Boşluk duygusu. Kimlik bunalımı.

Topluma ve yakınlarına karşı güvensizlik. Duygusal ve heyecansal küntlük. Yorgunluk. Uykusuzluk. İnsanlarla ilişki kurma bozukluğu. Öğrenme zorlukları. Konsantrasyon bozuklukları. Okul ve/veya çalışma yaşamında başarısızlıklar. Cinsel isteksizlik. Karşı cinsten korkma. Toplumsal entelektüel geri-çekilme. Kendi kendini yalıtılma (izolasyon) eğilimi...

Bu tür bir psiko-patoloji biraz daha yakından irdelendiğinde, bu gençlerin, ana-babalarıyla kendi aralarında aşılması hiç de kolay olmayan önemli ikilemli-zıtdğerli (ambivalence) sorunları, büyük çelişkileri olduğu görülmüştür.

Bu gençler, -genel bir toparlamayla-, bir yandan, maddi manevi büyük zorluklar görmüş, kovuşturulmuş, tutuklanmış, işkence görmüş, kaçak yaşamaya zorlanmış, işsiz kalmış, ana-babalarının acılarını -daha çok paylaşmak-, onlardan kopmamak, hattâ onlarla daha çok bütünleşmek istediklerini, daha doğrusu, bunun zorunluluğunu duyduklarını, öte yandan da, her bir şeye karşın, - ve artık ne olursa olsun- ana-babalarıyla sürdürdükleri -kurmaya çalıştıkları- bu "**zorunlu birlikteliklerden**" kaçmak, kurtulmak, biraz daha özgürleşmek istediklerini söylemişlerdir.²⁴

Ancak, çok kez görüldüğü gibi, böylesine çelişkili duyguların ne biri ve ne de diğeri kolayına uygulanamamakta.

Sonuçta ruhsal bir dinginlik oluşturulamamaktadır.

Başka türlü bir betimlemeyle: Bu gençler, bu çelişkili duygulardan, bilinçli ve/veya bilinçdışı istemlerinden, ne birini ve ne de diğerini gerçekleştirme olanağını bulamamaktadırlar çok kez. Sonuçta, bu gençler, ne kendi kimliklerini gerçekleştirebilecek biçimde özgürleşebilmekte, ve ne de, ana-babalarına karşı olan eski bağlılıklarını -artık- sürdürebilmektedirler.

Burada çok zor koşullarda sürdürülmeye çalışılan bir "**zorunlu birliktelik**" söz konusu olmaktadır. Bu acılı durum, bizim gördüğümüz gençlerde, bir dış göç serüveni denemesiyle bir kez daha aşılmaya çalışılmış, ama görebildiğimiz kadarıyla, genelde pek de başarılı olunamamıştır.

Yakından görebildiğimiz gençlerden pek çoğu, yurt dışındaki eğitimlerini, çalışmalarını başarıyla sürdüremediler. Bir kısmı ülkeye geri döndüler. Bir kısmı sonradan yeniden yurt dışına çıktı... Kırılması zor kısır döngüler içine girildi...

Ana-baba ile dış dünya arasındaki bu kararsız gidip-gelmeler bir tür "**sarkaç kişiliklere**" dönüşürek sürüp gitmektedir (Eckstaedt).

Bu tür psiko-patolojilerin içinde zaman zaman son kerte ciddi bir "**Sınırdaki Kişilik**" (Borderline Sendromunun) belirtilerinin sergilendiği tesbit edilmiştir.^{33,34}

Bu gençlerin bir kısmında, kronik depresyonlu bir zeminde, zaman zaman klinik tedaviyi gerekli kılacak psikotik epizodların ortaya çıktığını sıkça gördük.

Latin Amerika askeri cuntaların uygulamalarından da bilindiği gibi, tutukluların, kayıpların ana-babalarında ve diğer yakınlarında, kanser,yürek enfarktüsü, beyin kanaması gibi ölümcül hastalıklar sıklıkla görülmüştür.

Bugün artık bu tür ölümcül hastalıkların ortaya çıkmasında, birden yoğunlaşan umutsuzluğun, yalnızlığın, duyguları ifade edecek gücün ve yeteneğin kendine güvenin yitirilişinin, insanlar arası ilişkilerin çözülüşünün, duygusal matlaşmaya karşın artan iç -huzursuzluğun ve öfkenin dışarıya yansıtılamayışanın etkileri oldukça iyi bilinmektedir.³⁰

Bizim 24 kişilik küçük grubumuzdaki insanların 4 tanesinde benzer durumları izledik. Bunlardan 3 tanesinin babası,bir tanesinin annesi, çocuklarının tutuklanmasından hemen sonra hastalanmışlar ve kısa zamanlarda ölmüşlerdir.

Bu konuda daha fazla bir varsayımda bulunma olanağımız yok. Ancak, yakından tanıdığım çarpıcı bir örnekle somutlaştırmak istiyorum bu durumu.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğrencisi, 25 yaşındaki H.K.'nın tutuklandığını duyan baba, (yakınlarının da söylediği gibi) ne ağlamış ne gülmüş, taşlaşmış bir yüz ifadesiyle, çocuğunun nerede olduğunu araştırmış. 51 yaşındaki baba, A.K., uzun süre çocuğunun izine rast gelememiş. Öldürüldüğünü sanmış. Çok üzülmüş, ancak bu duygularını dışarıya açıklayamamış. O zamana değin bilindiği kadarıyla hiç bir sağlık sorunu olmayan, 51 yaşındaki baba, bir kaç hafta içinde,mide sancularıyla kıvrınmaya başlamış.

Muayenesi sonucu, mide kanseri tanısı konmuş. Ameliyat edilmiş. Fakat kurtarılamamış. Birkaç hafta içinde yaşamını yitirmiştir.

Bu tür ölüm olaylarının tutuklu yakınlarında gözardı edilmeyecek sıklıkta görülmesini "rastlantı" ile açıklamaya çalışmanın pek kolay olamayacağını düşünüyorum.

Latin Amerika Ülkelerinde, -özellikle de Şili' de-, Holocaust yaşantısının insanlar ve aileler üzerine etkisi görece ayrıntılı incelenmiştir.^{28, 5}

Kuşkusuz, bu konuda en kapsamlı yapıtların başında Isabel Allende'nin "*Ruhların Evi*" adlı romanı olduğunu düşünüyorum.

Holocaust yaşantısı, insanlarda, hemen hemen her zaman yoğun bir çaresizlik, umutsuzluk, korku, öfke, depresyon, çökkünlük, yılgınlık gibi duygularla dolu genel bir ruhsal şok durumu ortaya çıkarmıştır.

Bu ağır şok durumunun etkileri bir süre sonra bilinç düzeyinde azalsa bile, bunun, bilinçdışı varlığı uzun süreler canlılığını sürdürmüştür.

Şili Holocaust dönemini yaşayanlarda, bu ilk şokun ortaya çıkardığı korkuyu 20 yıl sonra bile unutamayan pek çok Latin Amerikalı politik göçmenle karşılaştık.

Şili Askeri Cuntasının yönetime el koymasından sonra, Santiago'da hastanelere başvuran insanların üçte birinin şikayetlerinin, korku nevrozu ve buna bağlı psiko-somatik belirtiler kapsamında değerlendirildiği tesbit edilmiştir.⁵

Burada ortaya çıkan yaygın korku duygusunun, özellikle; a) vahşi devlet terörünün hedefi olma... b) işini yitirme..., c) ailenin temel gereksinimlerini karşılayabilme konumunu yitirme... korkularına dönüşerek sürdüğü izlenmiştir.⁵

İlk şok dönemi bir süre sonra azalmış. Ancak, bu kez uzun süreli kolektif depresyon dönemi başlamıştır.

Holocaust etkisindeki Latin Amerika toplumlarında, neredeyse örnek bir aile şeması - aile içi ilişkiler dinamiği - ortaya çıkmıştır. Burada, aile, militarizmin etkisindeki makro toplum düzeninin, mikro boyutta izgüdüşümünü sergilemiştir bir anlamda.. Örneğin, baba, -ülkeyi yöneten generale benzer biçimde- aileyi içinde yaşanan olağanüstü durumdan büyük yaralar almadan kurtarma çabasında olan önder rolünü üstlenmiş. **Sanki**, hiç bir sorunu yokmuş gibi, az konuşan, duygularını, düşüncelerini diğer aile üyelerine ve dış dünyaya belli etmemeye çalışır bir konum almıştır. Anne, izlenen ya da izlenme olasılığı büyük olan, eşini, oğlunu, kızını düşünmekten perişan bir durumda, **sanki** hiç bir şey yokmuş, gibi, güler yüzlü sevecen kucaklayıcı ana rolünü, eskiye oranla daha bir abartılı biçimde oynamayı sürdürmüş. Oğlan, her an tutuklanma ve "kaybedilme" tehdidi altında, her telefon ya da kapı zili çalışında yerinden sıçramasına karşın, **sanki** hiç bir şey yokmuş gibi yaşamını sürdürmeye, duygularını, düşüncelerini, korkularını dışarıya belli etmemeye çalışmış... Kız çocuk, hem kendisinin, hem kardeşinin ve hem de arkadaşının büyük tehlikeler altında olduklarını bilmesine, bütün gece sabaha kadar ağlamasına karşın, gözlerinin kaşınmaktan kızardığını söyleyip, **sanki** hiç bir şeyi yokmuş gibi yaşamını sürdürmeye çalışmıştır.³

Pek çok Şili'li genç kızın, polis ev baskınları sırasında, yoğun korku duygusuyla koşullu, -ve o zamana kadar bilinmeyen- sara (epilepsi) nöbetleri geçirmeye başladıkları tesbit edilmiştir.³

Gerçekte, yaşanan Holocaust etkisindeki korkuyu, öfkeyi, güçsüzlüğü, olası tehlikelerin boyutlarını tüm aile üyeleri birbirlerine benzer biçimlerde duyumsamışlar. Fakat, ailenin tüm üyeleri bu duygularını kendi geleneksel rollerine uygun biçimlerde dışa vurabilmişlerdir. Sonuç olarak,

aile üyeleri arasındaki ilişkiler, gerçek ve içtenlikli duyguları değil, sahte "**sanki**" duyguları sergiler olmuştur. Burada, aile üyelerinin hiç de istememelerine karşın, aile içi içtenlik, güven yitirilmiştir. Ailenin her bir üyesi kendi içine kapanmış, suskunlaşmış, ya da, yeni ve anlamsız ilgi alanları ortaya çıkarmış. Tutarsız heyecanlar, mutlu görünme rolleri oynanmaya başlanmıştır. Tüm bu "**sanki**" roller, konuşmalar ve davranışlar, ailenin tam da, bu tür olağanüstü zamanlarda üyelerine vermesi gereken güveni -ar-tık- vermemeye başladığı görülmüştür. Aile üyeleri birbirleriyle karşılaşmaktan, konuşmaktan korkmaya başlamışlardır. Bu tür bir ortamda, aile üyeleri arasında gerçek ile fantaziler birbirlerine karışmış. Giderek aradaki sınır ortadan kalkmış. Algılama bozulmuştur. Örneğin, tehlikeli ya da olumsuz bir anlam taşımayan bir haber ya da olay, büyük bir felâketmiş gibi algılanıp, büyük saldırgan davranışların ortaya çıkmasına neden olabilmıştır...³

Şili örneğinde olduğu gibi, Holocaust etkisinde yaşanan yaygın toplumsal korku, salt bireyleri değil, aile gibi en eski geleneksel toplumsal kurumları da etkilemiş. Kapitalist modernleşme süreci ile birlikte bu tür kurumların daha hızlı çözümlerine neden olmuşlardır.

Duyguların açığa vurulmaması, suskunluk giderek insanları birbirlerinden uzaklaştırmış. Tüm insancıl ilişkileri koparan, tahripkâr heyecan patlamalarına neden olmuştur. Aileyi korumak için oynanan "**sanki**" rollerinin, pratikte aile ilişkilerinin çözülmesini koşulladığı görülmüştür...³

* * *

Şili toplumunun Holocaust yaşantısı bizim için bir örnek olabilir mi bilemiyorum.

Ancak, bugün yaşadığımız ağır toplumsal, kültürel sorunlarda Holocaust'un etkisinin hiç olmadığını söylemek de pek kolay değildir gibi geliyor bana.

Kuşaklar arasındaki sürtüşmelerin, aile üyeleri, insanlar arası ilişkilerin bu denli bozuluşunda, yaşanan Holocaust döneminin hiç mi etkisi olmadı... Sanmıyorum...

Burada sözünü etmeye çalıştığımız, işkence görmüş insanların yaşamlarını etkileyen tutukluluk ve şiddet olayı sıradan bir "felâket" ya da sıradan bir "olağanüstü olay" yaşantısı değildir. Bu bir **modern devlet terörüdür**.^{2, 20, 4, 1, 23}

Bir modern devlet terörünün insanların ruhsal yapılarına olan etkisi, diğer olağanüstü olaylardan, örneğin, deprem, sel, çığ düşmesi vb. gibi doğal felâketlerden, ya da banka soygunlarında, uçak kaçırılmalarda ve benzerlerinde görülen küçük grup terörizminden çok daha farklı, kalıcı ve tahrip edici olmaktadır.

Modern devlet terörünün, genel tutuklamalarda ve işkence sürecinde, benlik bilincine, birey-insanın ruhsal yapısına (psişik dünyasına) yaptığı olumsuz etkiyi, Hiroşima bombardımanından sonra ortaya çıkan *atom bombası nevrozu* (A-bomb-neurosis) -atom bombası depresyonu- ve başkaları gibi ruh sağlığı bozukluklarıyla bile karşılaştırmanın pek mümkün olamayacağı bilinmektedir.²²

Modern devlet terörünün etkisinde kalmış insan, kendini toplumdan tümüyle atılmış, dışlanmış, yalıtılmış, yapayalnız kalmış duyumsamaktadır. Burada, tek başına kalmış bireyin, sıradan fizik-biyolojik acı çekmesinin ya da haksızlığa uğramış olmasının ötesinde, toplumsal bir varlık olarak, toplumdan dışlandığını duyumsamasının getirdiği, varoluş korkusu ortaya çıkmaktadır.

Bu çok ağır, öldürücü (pernisiyöz) korku, ruhsal yapıyı çok kez dağılma noktalarına değin getirebilmektedir.

Burada yaşanan büyük korkuyu (panik durumunu) belki ilk toplumlarda rast gelinen **kara-büyü, Voodoo Ölümü**

ve başkaları gibi, toplumsal **tabu** çığnemelerinde ortaya çıkan **majik korkularla** karşılaştırmak olasıdır.^{6, 12}

Burada, hemen hemen tüm toplum, tabu'yu çığneyene karşı çıkmakta ve onu, toplum dışına atmakla tehdit etmektedir. Sonuçta, çok kez, toplumsal bir varlık olarak insan, yaşadığı -toplum dışına atılmak gibi- büyük tehdit karşısında yoğun korkunun etkisi altında yaşamını yitirmektedir.

Modern devlet terörünün etkisindeki birey-insanın ruhsal yapısı, benlik -bilinci- gücü, çok kez sıfır noktasına değin çözülmekte. Tümüyle yıkılmaktadır. Bu durumun en çarpıcı örnekleri .Nazi dönemi Almanya'sında kurulan toplama kamplarında görülmüş; yaşanmıştır.

* * *

Artık hep bilindiği gibi, bu tür devlet terörlerinin, Holocaust'ların temel amacı, bilgi toplamanın ya da merkezi bürokrasilerin belirlediği "resmi politikaya" karşı olanları tek birey-insan düzeyinde cezalandırmanın, hattâ yok etmenin ötesine uzanmaktadır. Burada asıl amaç, yeni bir yapılanmaya zorlanmakta olan toplumun, büyük sessiz çoğunluğuna gözdağı vermektir. Temel sorun büyük çoğunluğu susturmaktır. Burada, olası tüm direniş, muhalefet odaklarını, potansiyel düzeylerde bile olsalar, birey-insanın ruhsal yapısı düzeyinde kırmak, yok etmek öngörülmektedir.

* * *

Sözünü ettiğimiz grubun dışında, gene oldukça yakından tanımak olanağı bulduğumuz, ve bu tür bir modern devlet terörünü yakınından ya da uzağından yaşamış pek çok insanın, bu "deneyimlerinin" üzerinden uzun zaman süreç-

leri geçmiş olmasına karşın, ruh sağlıklarının, bugün bile çok ciddi sorunlarının bulunduğunu gördük.

Ayrıca, salt ağır fizik, biyolojik kaba şiddetin etkisinde kalınkla bu tür kalıcı ruhsal şikayetler ortaya çıkmamaktadır. Örneğin, tutuklanıp Emniyete götürülmüş ve orada çırılçıplak soyundurulup, bu konumlarıyla, ayakta bir süre bekletilerek ifadeleri alındıktan sonra da serbest bırakılmış insanların önemli bir kesiminin, bu "olağanüstü yaşantının" olumsuz etkisinden uzun süreler kurtulamadıklarını gördük.

Bu tür bir ruhsal şiddetin etkisinin, aradan geçen uzun yıllara karşı azalmadığını, bu insanların karabasanlı düşlemlerle dolu uyku bozukluklarının, korkularının, bunalımlarının, ciddi reaktif depresyon belirtilerinin, çeşitli psikosomatik şikayetlerinin uzun süreler devam ettiğini izledik.

* * *

Hangi koşullarda geçmiş olursa olsun, Holocaust yaşantısı toplumsal bilinçde ve bilinçdışında varlığını uzun süreler canlı tutabilmektedir.

Salt bu felâketin kurbanları değil, bunu uygulayanlar bile, bu olağanüstü durumu uzun süreler unutamamakta. Bilinçlerinden ve vicdanlarından silememektedirler.

Felâketi *unutamayanlar* ile *unutmak zorunda olanlar için*, Holocaust yaşantısından çok daha beteri, yaşanan Holocaust üzerine yeterince konuşamamaktır. Uzun zaman dilimleri içinde insanları asıl tüketen nokta yaşananların, duyumsananların üzerine tartışamamaktır.

Geçmişle hesaplaşmanın yadsındığı, yaşananlar üzerine ayrıntılı konuşulmadığı sürece, birey ve toplum Holocaustların gölgesinde yaşamayı sürdürmektedir. Ancak, sürekli

gölgesinde yaşanan Holocaust-ların da, zaman zaman, toplumun ve bireylerin günlük yaşamlarına yeniden girmesi kaçınılmaz olmaktadır.

* * *

İşkence ve tutukluluk yaşantısından sonra, bir insanın, içinde doğduğu, toplumsallaştığı, uğrunda politik mücadele verdiği toplumdaki, kültür ortamındaki ayrılıp yabancı bir ülkeye gitmesinin ve politik göçmen olarak yaşamaya başlamasının getirebileceği olumsuzluklar, ruhsal örselenmeler, hiç kuşkusuz ayrı bir araştırmanın konusunu oluşturabilir. Kanımca, oluşturmalıdır da...

Bunun son kerte karmaşık ve geniş kapsamlı bir konu olabileceğini düşünüyorum.

Ancak, çok ince eleyip sık dokumadan, bu konuda bazı önemli noktaların altı çizilebilir.

Politik göçmenlik durumunda, öncelikle çok önemli iki büyük olağanüstü yaşantı iç içe girmekte; işkence ve tutukluluk gibi olağanüstü felâketi yaşayan insanın yaşamına, bir de politik göçmenlik gibi yeni bir olağanüstü yaşantının ağırlığı eklenmektedir.

Hiç kuşkusuz bu durumun hem olumlu hem de olumsuz yanları bulunmaktadır.

Politik göçmenlik sürecinin ilk yıllarında, genellikle, olumlu yanların ağır bastığı izlenmiştir. Bu durumda, insanlarda öncelikle, kaba şiddetin, işkencenin, tutuklanmanın kaynağından "işkencecinin etki alanından" uzaklaşmanın getirdiği bir ruhsal dinginlik tespit edilmektedir. Salt bu durum bile, pek çok eski tutuklunun, işkence görmüş insanın, yeniden tutuklanma korkularından uzakta "rahat uyumalarına" neden olmaktadır.

Bu konuda konuştuğumuz pek çok insan, artık evlerinin önünde bir otomobil durmasından, kapının veya telefon zilin çalmasından, eskisi kadar korkmadıklarını, sokağa rahatlıkla çıkabildiklerini söylemişlerdir.

Bütün bunlar hiç kuşkusuz çok önemli rahatlamalardır. Ve bu tür rahatlamalar, ilk aşamalarda, ruhsal yapıyı büyük baskılardan kurtarmakta, belli bir dingillik, harmoni, oluşturmaktadır.

Bu koşullarda, insanın benlik bilinci, kendisini yeniden görece bir sağlığa kavuşturmak için önemli bir olanağa şansa kavuşmaktadır.

Ancak, zaman içinde ve bu ilk rahatlamayı izleyen dönemlerden sonra, ortaya bu kez yeni sorunların çıktığı görülmektedir.

Politik göçmenler, zaman içinde eski toplumundan kopmaya, buna karşın, yeni-yabancı-topluma (da) pek de kolayına uyum sağlayamadıklarını sezinlemeye başlamadılar.

Burada, işkencenin ve tutukluluk durumunun bozduğu ruhsal yapıya, insanlar arası ilişkilerin bozukluğuna, güvensizliğe bir de, yabancı bir ülkede bulunmanın getirdiği büyük sorunlar eklenmektedir. Ayrıca, çok kez yeterince bilmemeyen bir yabancı dilin, bir türlü tanınamayan yeni kültür ortamının getirdiği olumsuzlukları gözardı etmemek gerekir.

Politik göçmenlik süreci uzadıkça, bireyin içinde bulunduğu toplumda kedisini yalıtlanmış, hattâ şeyleşmiş sezinlemesi o denli artmaktadır. Uzayan zaman süreci içinde, kültürel bağlantılar -bir türlü- istenilen düzeylerde kurulamamakta, ülkeyi, arkadaşları geride bırakıp yurt dışına çıkmanın getirdiği suçluluk duyguları artmaktadır.

Çok kez ekonomik sorunlar kolayına çözülememekte.

Yitirilen eski meslek ve toplumsal konumların yerine -çok kez- yenileri konulamamaktadır. Yapılmaya çalışılan gelip geçici işler insanları mutlu kılmaya yetmemekte... Ayrıca, bu yeni çalışma alanları bile genellikle başarısızlıklarla sonuçlanmaktadır. Her türlü çabaya karşın ülke ile sürdürülmeye çalışılan bağlantı, duygusal, kültürel, politik ilişki, zamanla -elde olmayan nedenlerle- azalmakta... buna karşın, içine girilen yabancı toplumla köklü bir kaynaşma bir türlü oluşmamaktadır...

Kanımca, yabancı bir ülkede geçirilmeye çalışılan ilk 3-5 yıllık bir dönemden sonraki *zaman* politik göçmenlerin yaşamlarını olumsuz yönlerde etkilemeye başlamaktadır.

SONUÇ YERİNE

Özet bir toparlama yapmaya çalışırsak :

- Tutukluluk ve işkence yaşantısı sonrasında ortaya çıkan ruh sağlığı sorunları -çok kez- uzun yıllar sürmekte; ve görebildiğimiz kadarıyla, -gene çok kez-, kronikleşme eğilimi göstermektedir...

- Burada, gerek ruhsal sağlık sorunlarının ortaya çıkmasında ve gerekse de, ortaya çıkan ruhsal belirtilerinin özelliklerinin belirlenmesinde çeşitli etkenlerin, -kimi kez belirleyici-, rollerinin bulunduğu saptanabilir.

Bunları kısaca şöyle anımsatmak mümkün olabilir:

a) Tutuklanan, işkence gören insanın, soy ve özgeçmişi, yaşamöyküsü, çocukluğunun evrimi, birincil ve ikincil toplumsallaşma dönemleri, ana-baba ilişkileri; eğitim, kültür, meslek, ekonomik, toplumsal konum; bu tür bir olağanüstü yaşantıya -hiç olmazsa düşünsel düzeyde- önceden hazırlıklı olma ya da olmama durumu; kişiliğin içe ya da dışa dönük olma özellikleri vb...

b) Ayrıca, yaşanan olağanüstü koşulların özellikleri; gözaltı, tutukluluk dönemleri, uygulanan işkence yöntemlerinin özellikleri; kalınan hapisane koşulları; dışarda bırakılan yakınların durumları vb...

c) Kendi toplumundan ayrılmak zorunluluğunu duymuş politik göçmenlerde, ayrıca, göç edilen toplumun özellikleri, yabancı dil bilme durumu, karşılaşılan çalışma ve top-

lumsal koşullar, kurulabilen insanlar arası ilişkiler, ekonomik durum, geride kalan yakınların durumu vb. gibi etkenler...

- İşkence görmüş insanlarda ortaya çıkan sağlık sorunları, çok kez, hem bedensel ve hem de ruhsal şikayetler, belirtiler biçiminde sürmektedir...

Görülen ruhsal şikayetler, genellikle, yaygın korkular, uykusuzluk, korkulu düşler, yorgunluk, unutkanlık, konsantrasyon bozuklukları, reaktif depresyon, kuşku, dizginlenmesi zor heyecan krizleri, insanlar arası ilişki bozuklukları, toplumsal-bireysel geri-çekilmeler (regresyon), izolasyon vb. biçiminde ortaya çıkabilmektedir... Ve zaman içinde, kronikleşme durumunda bu tür bir ruhsal yapının koşulladığı, korkulu, depresif, pasif, öfkeli, saldırgan, kuşkulu bir kişilik değişikliğinin ortaya çıkabileceğini gözlemek mümkün olabilmektedir...

- Eski tutukluların, işkence görmüş insanların, aile üeleriyle, arkadaş çevreleriyle ve diğer insanlarla olan ilişkileri önemli ölçülerde bozulabildiği gözlenmektedir.

- Eski tutukluların, işkence görmüş insanların, yetişkin çocuklarında kimi zaman, ana-baba ile "*birlikte yaşamaya zorunlu olmak*" (Margaret Maler) gereği ve herbir şeye karşın, ana-babadañ ayrılmak, kendi kimliğini bulmak isteminden kaynaklanması olası, bir "*sınır kişiliği*" (Borderle- in Kişiliği) psiko-patolojisi söz konusu olabilmektedir...

- Tutuklanmış, işkence görmüş insanların gösterdikleri ruh sağlığı sorunları, belki bugün bile, klasik ruhbilim kitaplarındaki verilere, *nomeklatura da* belirlenen tanılara uygun düşmeyebilir... Ancak, bunların klasik kuramlara uygun düşmemesi, "*gerçekleri varolamaktan alıkoyamaktadır.*" (Chorcot, aktaran Freud).

- İşkence yaşantısını, sıradan bir "Stress" olayı olarak

görmek, konuyu anlamakta ve anlatmakta kimi önemli zorluklar getirebilir. Burada olaya, daha çok, biyolojik ve nöro-fizyolojik kökenli organik bir vurguyu gitiren (Niederland),²⁷ "Örselenme Sonrası Stress Bozuklukları" (Post traumatic Stress disorders) tanımlamalarının yetersiz olduğunu düşünüyorum. Bunun yerine, olağanüstü yaşantıların insanların ruhsal yapıları üzerine olan kalıcı niteliklerini anlamaya çok daha fazla yardım edebilen, **işkence sonrası kişilik değişikliği** yaklaşımlarının bu tür olguların temelindeki dinamiği çok daha anlaşılır kılabileceği kanısını paylaşıyorum...

- Tutukluluk ve işkence sonrası ortaya çıkan ruh sağlığı sorunlarının tedavilerinin ne denli zor olduğu hep bilinmektedir.^{38, 10, 32}

Ancak, tüm zorluklarına karşın, bu insanlara, toplum olarak sahip çıkmanın, onlara, toplum vicdanında kendileri için güvenceli yerler bulunduğunu göstermeye çalışmanın, bu konunun uzun erimli, fakat en sağlam tedavi yöntemi olabileceğini sanıyorum.

- Tutuklu kalmış, işkence görmüş insanların, yaşamlarının sonraki dönemlerinde, özellikle,entelektüel yeteneklerini kullanmakta ciddi zorluklar çektikleri. ve bu nedenle, kendilerinin de çok istemlerine karşın, düzenli bir çalışma yaşamı kuramadıkları görülmektedir. Bu son kerte önemli durum göz önüne alınıp, bu insanların erken emeklilik gibi kimi toplumsal haklarıyla ilgili işlemlerin ivedilikle sonuçlandırılmasının ruhsal tedavilerini önemli ölçülerde kolaylaştırıcı bir etken olacağını düşünüyorum.

- Politik göçmen olarak yabancı ülkelerde yaşayan eski tutukluların, işkence görmüş insanların içinde buldukları konumlarının zaman içinde, üstüne üstlük fazladan kimi olumsuzluklar taşıdığı gözlenmektedir. Bu nedenle de, poli-

tik göçmenlerin yurtlarına geri dönüşlerinde, onlara özel bir sevgi gösterilmesinin ve kendilerine koşulsuz sahip çıkıldığıının güvencesinin verilmesinin kaçınılmaz gerekliliği olduğu kanısındayım...

Burada, baştan beri özetlenmeye çalışanların biraz daha derinlemesine ve kapsamlı olarak kavrayabilmek için, bu tür olağanüstü yaşantıların en uç, eksterm örneklerini gösteren, Nazi Almanya'sı döneminin geniş tutuklamalarının sonuçlarını ve arta-kalanların ruhsal durumlarını sergileyen, "**Toplama Kampı Sendromunu**" yeniden ve yeniden tartışmanın kaçınılmazlığını düşünüyorum.

* * *

Hangi ülkede uygulanmış olursa olsun, Holocaust yaşantısı üzerine tartışmak hiç kuşkusuz yoğun duygusal, heyecansal gerilimleri de birlikte getirmektedir.

Bu tür olağanüstü yaşantılar salt merkezi bürokrasinin, militarizmin gücünü kanıtlamakla kalmamakla, aynı zamanda, toplumsal yapının, kurumların, birey-insanın, bu tür felâketlere karşı direnme güçlerinin ne denli az olduğunu da göstermektedir. Holocaust'lar, modern toplumların, tüm görkemli görünümlerine karşın, toplumsal kurumları ve birey-insanı korumada ne denli yeteneksiz ve çaresiz olduklarını sergilemişlerdir.

Bu nedenle de, Holocaust üzerine yeniden konuşmayı, ne bunu uygulayan çevreler, yöneticiler, ve ne de bu uygulamanın kurbanı olmuş insanlar pek istemektedirler. Ancak, öte yandan da, Holocaust'ların açtıkları yaralar üzerine kerelerce konuşmadan, bu konuların tüm ayrıntılarına kadar, birey ve kamu vicdanında sindirilmesi mümkün olmamaktadır.²⁶

Yaşadığı felâketleri içlerine sindiremeyen toplumların bastırılmış suçluluk, aşağılık duygularını, öfkelerini, saldırıganlıklarını, çok kez, kendi değerini abartılı yükseltmeyi amaçlayan, "en büyük biz" psiko-patolojisi içinde dışarıya yansıttıkları görülmektedir.

Holocaust tek bir kuşağın sorunu da değildir. Ardından gelen en az üç kuşağı etkilediği oldukça iyi bilinmektedir. Ayrıca, Holocaust yaşantısının, bunun hiç etikisinde kalmadıklarını söyleyen, diğer toplum üyelerini bile derinden etkilediğini, hem Nazi Almanyası ve hem de Latin Amerika Ülkelerindeki deneylerden bilinmektedir.^{26,28}

Kuşkusuz zaman içinde bazı şeyler değişmekte, unutulmakta... Unutulmak istenmekte... Belleklerden, anılardan çıkarılmaya, bastırılmaya çalışılmaktadır...

Ancak, insanların ruhsal yapılarının bu tür bastırma ça-

balalarına karşı oldukça direngen olduğu da görülmektedir. Bilinçli olarak unutulmuş sanılan anıların, bilinçdışıında uzun yıllar, bazen de yaşam boyu canlılıklarını korudukları bilinmektedir.

Bu durum salt birey için değil, toplumsal bilinç için de böyledir. Sıkıyönetim komutanlarının kararları, sokağa çıkma yasaklarıyla, insanların evlerine kapatılıp, tek tek aranmalarının, sayılmalarının, kontrol edilmelerinin, geride derin örseleyici, patolojik izler bırakmadan, birey-insan ve toplum belleğinden kolayca unutulması mümkün değildir. Örneğin, günlük toplumsal yaşamda, kolayına tanımlanamayan, kimi kolektif korkuların, umutsuzlukların, çaresizliklerin, huzursuzluklarının, toplumun kendisini güvensiz duyumsayışının, yığınsal olarak, "Baba bizi kurtar" yakarışlarının altında, yaşanan bu tür Holocaust'ların etkisinin (de) bulunduğunu düşünmek hiç de abartma olmaz sanıyorum.

Ayrıca, Holocaust türü olağanüstü dönemlerden sonra, arttığı sıklıkla görülen, dinsel köktenci ya da ırkçı arayışların da biraz daha ayrıntılı ve derinlemesine tartışılması gerekebilir. Otoriter bir yönetim ile akıldışı bir pazar ekonomi politikası arasında sıkışıp kalmış insanların, yoğun bir korku ve çaresizlik içinde, yaşadığı kimlik bunalımlarına, dünyevi bir general ya da sıradan bir taşra politikacısının sözlerinden çok geleneksel toplumsal, dinsel kaynaklardan dayanaklar arama çabaları, kabul edilmede anlaşılır karşılamak mümkündür. Bu tür büyük kriz dönemlerinde, pek çok akıllı başında insan (bile) sıradan insanlar yerine, tanrıya boyun eğmeyi yeyleyebilirler. (Dostoyevski, Freud).

Zorlama unutkanlıkların ne birey-insan ve ne de toplumsal bilinç (bilinçdışı) düzeylerinde sağlıklı sonuçlar vermediği yeterince bilinmektedir. Ayrıca, bu tür büyük unutkanlıklar, insanları ve toplumları, yollarını yordamlarını bula-

maz biçimlerde bir tür bunak (des-oryante) durumlara da getirebilmektedir.^{8,9}

Bu tür olağanüstü ağır durumları sıklıkla gündeme getirip tartışmak, bireyi ve toplumu Holocaust gölgesinde yaşamaktan belki bir ölçüde olsun kurtarabilir.

Toplumun son on yıllarda yaşadığı kültürel, entelektüel, estetik skandal, ancak bunun üzerine içtenlikle gidilerek, ve açık yüreklilikle konuşarak belki biraz giderilir.

"Saldırganla özdeşleşip" (Anna Freud), "yargısız infazla" insanları öldüren güvenlik güçlerini alkışlamak ya da tüm uyarımlara kapalı "ölü gibi durma" (totstillreflex) durumlarının sağlıklı insan davranışları olmadığını bilmesi gerekir.

Gerçekte, bu tür davranışlar, çok kez, yoğun ruhsal karmaşaların, korkuların, kuşkuların, saldırganlıkların dolaylı patolojik dışa vuruluşları (da) olabilir...

Holocaust'u yaşamaktan ve bu konu üzerinde konuşamaktan da daha olumsuz ve acı bir durum, insanın Holocaust içinde yaşayıp da bunun (bile) farkında olmaması ve sahiden "demokratikleşiyoruz" sanması olabilir diye düşünüyorum.

Josef K., öldürülmek üzereyken, "Birden taş ocağına bitişik evin en üst katı ilişti gözüne. Bir ışık çakar gibi, en üst katta bir pencerenin iki kanadı ansızın açılıvermişti. Bir insan, uzakta, yüksekte, belli belirsiz verince, birden atılıp dışarıya abandı pencereden. Kollarını uzatabildiği kadar ileriye uzattı. Kimdi bu? Bir dost mu? İyi bir insan mı? K' ya acıyan, K' ya yardım etmek isteyen biri mi? Bir tek kişi mi? Yoksa bütün hepsi mi? Acaba henüz beklenmesi gereken bir yardım mı söz konusuydu? Yapılmamış, unutulmuş itirazlar mı vardı? Kuşkusuz vardı böyle itirazlar. Gerçi yerinden oynatılamazdı mantık, ama yaşamak isteyen bir kimse- nin de önünde durmazdı. Neredeydi kendisinin şimdiye değin hiç görmediği o yargıç? Neredeydi o bir türlü yanına sokulamadığı yüksek mahkeme? Kollarını kaldırıp, parmaklarını açtı.

Ama o anda görevlilerden birinin eli, K'nın gırtlığına sarıldı. Ötekisi sonuna kadar K'nın kalbine sapladığı bıçağı olduğu yerde iki kez döndürdü. Son nefesini veren K., az ilerisinde bayların yanak yanağa dikilmiş, can çekişmesini izlediklerini gördü. "Bir köpek gibi" dedi. *Sanki bunun utancı kendisinden sonra da yaşayacaktı.* *

Kafka, (Dava)

* Altını ben çizdim S.T.

KAYNAKLAR

1. *Baeyer, W.V., Häfner, H., Kisker, K.P.* : (1964) Psychiatrie der Verfolgten.
2. *Bauman, Z.* : (1992) Dialektik der Ordnungs. Die Moderne und Holocaust.
3. *Beceker, D / Weinstein, E.* : Familie und Angst-Psychodynamische und psychotherapeutische Aspekt In. Hugo Calderon/Jaime Ensignia (Hrsg.) Chancen der Demokratie nach Pinochet. (1986) s. 99-111.
4. *Broszat, M.* : 1963 Anatomie des SS- Staates
5. *Calderon, H.* : Veraenderungen in der psychosozialen und politischen Kultur.
In. Hugo Calderon / Jaime Ensignia (Hrsg.) Chancen der Demokratie nach Pinochet. (1986) s. 7-25
6. *Cannon, W.B.* : "Voodoo death". Amer. Antropologist. Bd. 44. (1942)
7. *Cohen, E. A.* : (1954) Human Behaviour in the Concentration Camp.
8. *Dahmer, H.* : " Holocaust" und Amnesie.
Psyche. (1979) s. 1039 -1045.
9. *Dahmer, H.* : Derealisation und Wiederholung.
Psyche (1990) s. 133-143.

10. *Drees, A.* : Der Prozess einer Kurztherapie mit einer foltertraumatisierten türkischen Patientin. In: Wolfgang Söllner. Sozio- Psycho- Somatik. (1989) s. 151- 158

11. *Eckstaedt, A.* : (1989) Nazionalsozialismus in der Zweiten Generation. Psychoanalyse von Hörigkeitsverhältnissen.

12. *Erlenberger, H.* : Der Tod aus psychischen Ursachen bei Naturvölker. "Voodoo death". Psych. Bd.1. (1951)

13. *Ernst-Meyer, j.*: (1959) Die Entfremdungserlebnisse

14. *Frank I, V.V.*: (1946) Ein Psychologe erlebt dan Konzentrationslager.

15. *Freud, S.*: (1920) Jenseits des Lustprinzips

16. *Freud, A.*: (1989) Ego ve Savunma Mekanizmaları.
Türkçesi Yeşim Evim

17. *Galtung J.*: (1984) Strukturelle Gewalt.

18. *Hoefer, H.C.* : Die Konzentrationslager-Haft im Lichte einer Phänomenologie der Entfremdung. Zschr. Klin. Psychopath. Psychother. (1983) 31. s. 333-351

19. *Keller, G.* : Die Psychologie der Folter. ai. (1991)

20. *Kogon, E.* : (1986) Der SS-Staat. Das system der deutschen Konzentrationslager (16. Baskı).

21. *Laub, D.* und *Aurhan, M.C.* : Zentrale Erfahrung des Überlebenden : Die Versagung von Mitmenschlichkeit. In. : Hans Stoffels (Hrsg.). Schicksale der Verfolgten. (1991) s. 254 -277

22. *Lifton, R. J.* : The Survivors of the Hiroshima Disaster and the Survivors of Nazi Persecution. - Observations on Hiroshima Survivors. In. : Edited by; Hery Krystam. Massive Psychic Trauma. (1986)

23. *Lifton, R.J.* und *Markusen, E.* : (1992) Die Psychologie des Völkermörders.

24. *Maler, M.* : (1989) Symbiose und Individuation

25. *Mattussek, P.* : Psychische Schaeden bei Konzentrationenlagerhafelingen. In : Psychiatrie der Gegenwart (1975) Bd. 3. s. 387-427

26. *Mitscherlich, A., Mitscherlich, M.* : (1967) Die Unfähigkeitzutrauer

27. *Niederland, W. G.* : (1980) Folgen der Verfolgen. Das Überlebenden Syndrome.-Seelenmord-

28. *Nie Wieder.* Ein Bericht über Entführung, Folter und Mord durch die Militaerdiktatur in Argentinien.(Hrsg.) Hamburger Inst. für Sozialforschung. (1987)

29. *Peters, U. H.* : Das fragmentierte Selbs und die psychoanalytische Emigration.Zur Werkbiographie von Heinz Kohut. Fundamenta Psychiatrica. 1.(1987) s. 72- 78

30. *Pohler, G.*: (1989) Krebs und seelischer Konflikt. (Psychosoziale Krebsforschung).

31. *Franz Kafka.* Dava. Türkçesi : Kamuran Sıpal. (1984) 3. Baskı. s. 253.ve s. 256-257

32. *Rasmussen, O.V.* : Medical Aspekts of Torture (1990)

33. *Rohde-Dachser, C.*: (1986) Das Borderlein Syndrom.

34. *Schwartz-Salant, M.* : (1991) Die Borderlein personlichkeit. Vom Leben in Zwischenreich.

35. *Türkiye İnsan Hakları Vakfı Dökümantasyon Merkezi.* 500 Günlük Rapor. Nisan (1993).

36. *Venzlaff, U.* : (1959) Die pschoreaktiven Störungen nach entschädigungspflichtigen Ereignissen.

37. *Wijsenbeek, H.* : Is there a Hiding Syndrome? In : Isreal- Netherlands Symposium on Jerusalem. 16-24 october (1977). Netherlands (1979)

38. *Yüksel, Ş.* : Behandlung psychischer Störungen nach Folter. In : Hans Stoffels (Hrsg.) Schicksale der Verfolgten (1991) s. 304 -315

Sorun Yayınları

□ İşkence ve tutukluluk yaşantısı insanların yaşamında çok kez bir tür “olağanüstü prizma” etkisi görmekte...

Tüm yaşamöyküsü -artık- hep bu olağanüstü prizmada yansımakta... “öncesi” ve “sonrası” yaşantı parçacıklarına ayrılarak anımsanmaya çalışılmaktadır...

İşkence görmüş insan, kendisini -artık- kendisi olmayan bir “başkası”, “başkalarından farklı bir başkası” olarak duyumsamaktadır...

Aradan 10 yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına karşın, karşılaştığımız örneklerde bu özgün psiko-patolojide önemli bir düzelmeye hiç olmazsa -henüz- ortaya çıkmadığını gördük.

Burada, birey ve toplum düzeyinde yaşadığımız, bu serüvenin öyküsü anlatılmaya çalışılmıştır. □